

NOGIRONLIGI BO'LGAN YOSHLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Manzura Abduraxmonova Manafovna,
Sotsiologiya fanlari doktori, dotsent,
Farg'ona davlat universiteti, Ijtimoiy ish kafedrası,
O'zbekiston, Farg'ona sh.
e-mail: manzura.abdurahmonova@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan yoshlarni ijtimoiy faolligini shakllantirishning ahamiyati, shuningdek ijtimoiy faollikni oshirishda ijtimoiy ish kasbining mexanizmlari yoritilgan. Maqolada ijtimoiy ish kasbiy faoliyatida nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligiga erishishda ularning individual xususiyatlari, silyektiv omillarini xisobga olib yondashish masalalari kiritilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, nogironligi bo'lgan shaxs, ijtimoiy ish, maktab, ijtimoiy faollik, ekologik tizimlar nazariyasi, oila-maktab va jamoatchilik hamkorligi, ehtiyoj, sifatli ta'lim, resusrlar.*

KIRISH

BMT ma'lumoti bo'yicha dunyo miqyosida 650 millionga yaqin kishi jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor deb topilgan. Bu planetamiz aholisining 1/10 qisminitashkiletadi. Umumjaxon sog'liqni saqlash tashkiloti dunyoda bunday kishilar soni 13 foizga yaqinlashganidan habar beradi. Shundan 3 foizi intellektda buzilishi, 10 foizi turli ruhiy va jismoniy kamchiligi bor bolalardir[1]. Ushbu raqamlar nogironligi bo'lgan insonlarga hardoimgifan ko'proq e'tibor qaratish zarurligini anglatadi. Bugungi jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida shuni tushunish kerakki, nogironligi bo'lgan yoshlar o'zlarining ijtimoiy faolligiga erishishi, inklyuziya, integratsiya, boshqalar tomonidan salbiy munosabatlarning o'zgarishi jarayonlariga ta'sir qilishi mumkin, masalan, nogironlarning jamiyatga foyda keltira olmasligi haqidagi stereotipik fikrlarni o'zgarishi.

"Nogironligi bo'lgan yoshlar" toifasiga kasalliklar, nuqsonlar, jarohatlar natijasida kelib chiqqan sog'lig'ida muammolar bo'lgan 14-30 yoshdagi fuqarolar kiradi

Respublikamiz qonunchiligida “nogironligi bo‘lgan shaxs — ijtimoiy yordam va himoyaga, jamiyat va davlatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayotida boshqalar bilan birga teng to‘liq va samarali ishtirok etish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga muhtoj barqaror jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan shaxs “ deb ta’riflanadi[2].

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy faollik - bu ijtimoiy subyektlarning (jamiyat, sinflar, guruhlar, shaxslar) o'zlarining hayot sharoitlarini qayta ishlab chiqaradigan yoki o'zgartiradigan, o'z madaniyatini rivojlantiruvchi xatti-harakatidir[3]. Ya'ni, ijtimoiy faollik insonning hayotiy pozitsiyasining, shuningdek, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishga intilishining namoyon bo'lishi, deyishimiz mumkin. Imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy faolligi mohiyatini tushunish uchun birinchi navbatda yoshlarning ijtimoiy faolligini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Yoshlarning ijtimoiy faolligi - bu ularning (yoshlarning) dunyoga faol munosabati, unda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan o'zgarishlarni amalga oshirish qobiliyati, ijodiy faoliyatda, muloqotda, irodali harakatlarda namoyon bo'ladi va ta'sir ostida foydali harakatlar shaklida amalga oshiriladi[4].

L.A. Liferov o'z yondashuvida ijtimoiy faollikning quyidagi tarkibiy qismlarini belgilaydi:

-ijtimoiy yo'naltirilganlik (ehtiyojlarga, dunyoqarashga, shaxsning motivlariga bo'linadi);

- mehnatsevarlik, halollik, tadbirkorlik va boshqalar kabi ijtimoiy ahamiyatga ega shaxsiy xususiyatlar;

-maqsadni amaliy jihatdan amalga oshirishga intilish.

Nogironligi bo‘lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi uch turga bo'linadi: mehnat faolligi, ijtimoiy-siyosiy faollik hamda madaniyat va turmush sohasidagi faollik . Mehnat faoliyati mehnat munosabatlari sohasida ifodalanadi va shaxsni kasbiy ijtimoiy funksiyalarni bajarish nuqtai nazaridan tavsiflaydi. Imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy-siyosiy ijtimoiy faolligi ijtimoiy-siyosiy munosabatlar sohasida, ijtimoiy ishtirokning boshqa subyektlari bilan munosabatlarida namoyon bo‘ladi va jamiyatga ta’siri nuqtai nazaridan subyektni belgilaydi.

Nogironligi bo‘lgan yoshlarning madaniyat va kundalik hayot sohasidagi ijtimoiy faolligi subyektning kundalik hayotdagi faolligini tavsiflaydi; eng katta darajada odamlarning shaxsiy fazilatlari, istaklari, maqsadlari bilan belgilanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni ta'kidlash kerakki, nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi hayotning turli sohalarida amalga oshirilishi mumkin.

Shuningdek, A.G. Shabanov ijtimoiy faollik belgilarini shaxsning shaxsiy xususiyatlari nuqtai nazaridan qayd etadi: prinsiplarga rioya qilish, mas'uliyat, tashabbuskorlik va maqsadga muvofiqlik[5].

Ijtimoiy faollik omillarini 2 ga tashqi va ichki bo'ladi. Bu omillar nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ichki omillar - bu insonning tabiiy va genetik xususiyatlari, shaxsning xarakteri, uning jamiyatdagi ishtiroki darajasi, madaniyat darajasi, insonning ehtiyojlari va ongidir. Bu omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Tashqi omillarga shaxs yashaydigan va faoliyat yuritadigan muhit omillari (ijtimoiy va tabiiy) kiradi.

Yosh nogironlarning ijtimoiy faolligining ichki omillari subyektiv omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Ammo shuni hisobga olish kerakki, ayrim subyektiv omillar (insonning xarakteri, madaniyat darajasi, uning jamiyatga qo'shilish darajasi) ijtimoiy faollikning tashqi omillari bilan qisman bevosita bog'liqdir. Gap shundaki, yosh nogiron, agar jamiyat uni qabul qilmasa, o'zini jamiyatga to'liq qo'shila olmaydi, mos ravishda, u kelajakda jamiyatga integratsiyalashuviga to'sqinlik qiladigan ba'zi xislatlar ega bo'lishi mumkin.

Imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy faolligining mohiyati uning yetakchi xususiyat sifatida ijtimoiy yo'naltirilganligidadir. Faoliyat faqat shaxsiy manfaatlarni qondirish chegarasidan chiqib, jamiyat oldida turgan muammo va maqsadlarni hal etishda namoyon bo'lgandagina ijtimoiy bo'ladi. Ammo haqiqat shundaki, barcha imkoniyati cheklangan yoshlar obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra bunday faoliyatga tayyor emas. Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda, transport tizimlariga kirishning cheklanganligini ta'kidlash muhimdir bu nogironning ijtimoiy faolligini to'liq ro'yobga chiqarishiga to'sqinlik qiladigan jihatlardan biridir[6].

Imkoniyati cheklangan yoshlar ham, xuddi sog'lom yoshlar kabi, qiyinchiliklarga qaramay, to'laqonli yashashni, jamiyatda ishtirok etishni, uning rivojlanishiga hissa qo'shishni, o'zaro munosabatlarni o'rnatishni, jonli va boy hayot kechirishni istashini tushunish nihoyatda muhim. Tabiiyki, nogironligi bo'lgan barcha yoshlar individual xususiyatlar tufayli o'zlarining ijtimoiy faolligini to'liq amalga oshirishni xohlamaydilar. Ammo mavjud qiyinchiliklarga qaramay, imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish istiqbollari ham mavjud. Birinchidan, ta'lim muassasalarida inklyuziv muhit rivojlanmoqda, bunday muhitni rivojlantirish inklyuziv muhitning tarkibiy qismlari bilan bog'liq bo'lgan yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Ikkinchidan, nogironlarning ko'plab jamoat birlashmalari, rehabilitatsiya muassasalari mavjud bo'lib, ularda imkoniyati cheklangan yoshlar o'zlarini, turli sohalarda - ijod, sport, bo'sh vaqtlarida o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarishadi.

Nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligi ularning ijtimoiy integratsiyalashuvi bilan chambarchas bog'liq, chunki nogiron yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish ijtimoiy integratsiya vositasi sifatida qaralishi mumkin. Nogironligi bo'lgan yoshlarning mustaqil hayoti falsafasi "yosh nogironning ijtimoiy faolligi", "yosh nogironlar jamiyatiga integratsiyalashuvi" tushunchalari bilan o'zaro bog'liqdir[7]. Bugungi kunga kelib, nogironligi bo'lgan yoshlarning jamiyatga

integratsiyalashuvining ayrim istiqbollarini ham qayd etish mumkin. Avvalo, shuni aytish kerakki, inklyuziv ta'limning rivojlanishi to'xtab qolmaydi va bu ta'limning turli darajalarida namoyon bo'lmoqda. Bundan tashqari, kamchiliklarsiz bo'lsa-da, qulay muhit rivojlanmoqda. Ishlarni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish kuchaymoqda va buning natijasida qo'l mehnatidan foydalanish kamayadi; turli ishlab chiqarish jarayonlarini kompyuter nazoratining roli ortib bormoqda, buning natijasida nogiron yoshlarning intellektual salohiyatidan foydalanish va ularning jismoniy harakatlarini kamroq darajada qo'llash imkoniyatlari ko'proq.

Nogironligi bo'lgan insonning ijtimoiy faoliyatining resurslari tashqi va ichki bo'linadi. Ichki resurslarga quyidagilar kiradi: o'z manfaatlarini va ularni jamiyatda amalga oshirish imkoniyatlarini tushunish; shaxsiy ijtimoiy manfaatni shaxsning kognitiv, motivatsion va xulq-atvor sohalarini aktuallashtirish omili sifatida belgilash; shaxsiy maqsadlarni tushunish va ularga erishish yo'llarini yaratish; jamiyatda amalga oshirishning shaxsiy imkoniyatlarini tushunishni kengaytirish; bilish va kognitiv qiziqishdagi faollik; ijtimoiy tajribani kengaytirish (masalan, turli ijtimoiy guruhlar bilan o'zaro munosabatlar tajribasi). Ijtimoiy faoliyatning tashqi resurslari: xilma-xil va intensiv faoliyat; yosh nogiron va uning atrofidagi odamlarning birgalikdagi faoliyati; faoliyatga munosabat; jamiyat turli xil munosabatlar va munosabatlar majmuasi sifatida.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish mexanizmlari ushbu ijtimoiy-demografik guruhning ijtimoiy faolligini shakllantirish tizimiga kiritilgan. Ma'lumki, shakllanish, qoida tariqasida, alohida qismlardan tartibga solish orqali biror narsaga shakl berishdir. Bundan kelib chiqqan holda, ijtimoiy faollikning shakllanishi uning mexanizmlarini yagona bir butunlikka birlashtirish orqali sodir bo'ladi, deb taxmin qilish mumkin va bu mexanizmlar nogiron yoshlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish jarayonlariga ham kiradi. Boshqacha qilib aytganda, nogironlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishning turli xil turlari ijtimoiy faollikni modifikatsiyalash shaklida shakllantirish mexanizmlari shaklida ifodalanishi mumkin.

Nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish mexanizmlari turli usullarning kombinatsiyasini amalga oshirish bo'lishi mumkin, masalan, sog'lom odamlar bilan birgalikda (ijtimoiy foydali) faoliyatni tashkil etish; bu kasbiy fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim ishi (agar maktab o'quvchilari va talabalar haqida gapiradigan bo'lsak) ham bo'lishi mumkin. Imkoniyati cheklangan yoshlarning ongini shakllantirish usullari ularning ijtimoiy faolligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, masalan, nogiron yoshlarning ijtimoiy faolligining ahamiyati haqida ma'lumot berish uchun tashkil etilgan ma'ruzalar, suhbatlar tashkillanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, nogironligi bo'lgan yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirishni ushbu jarayonda imkon qadar ko'proq subyektlar, xususan, o'qituvchilar, psixologlar, ijtimoiy ish xodimlar ishtirokisiz amalga oshirib bo'lmaydi.

Ularning ijtimoiy faolligini shakllantirish tizimida nogironligi bo'lgan yoshlarning mustaqil hayot tarzi falsafasi ustunlik qilishi kerak. Nogiron yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllantirish, shuningdek, nogironlar uchun mustaqil hayot tarzi modelini amalga oshirish asosiy shartlarga rioya qilishni talab qiladi, bularga:

1. Nogironligi bo'lgan yoshlarga o'z harakatlari to'g'risida mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish.

2. Nogironligi bo'lgan yoshlarning jamiyat infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatlarini tenglashtirish, shuningdek, ularning kundalik hayotda to'liq ishtirok etishiga erishishga ko'maklashish.

3. Nogironlarning o'zlari belgilaydigan shakllarda va vaqtda ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatini ta'minlash.

4. Nogironligi bo'lgan yoshlarning qabul qilgan qarorlari uchun javobgarligini his qilishga erishish.

5. Nogironligi bo'lgan yoshlarning davlat mulki bo'lgan resurslardan foydalanishi uchun sharoit yaratish.

6. Jamiyatda qabul qilingan qonuniy talablarga rioya qilish zarurati, ularning huquqlarini himoya qilish zarurati[8].

XULOSA

Yuqoridagilardan tashqari, imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy faolligi qanday sharoitlarda shakllanayotganini ham alohida ta'kidlash lozim. Avvalo, bu turli ijtimoiy institutlar - ta'lim muassasalari (maktablar, universitetlar, o'rta kasb-hunar ta'limi muassasalari, qo'shimcha ta'lim); shahar va tuman aholisini ijtimoiy himoya qilish muassasalari va ularga bo'ysunuvchi tashkilotlar - nogironlarni rehabilitatsiya qilish markazlari, ijtimoiy xizmat ko'rsatish kompleks markazlari; madaniyat, dam olish va sport muassasalari; yosh nogironning ijtimoiy muhiti.

Foydalanilgan adabiyo'tlar ro'yhati:

1. <https://news.un.org/en/story/2021/11/1105412>
2. <https://lex.uz/docs/-5049511>
3. Сафронов, К.Э. Подходы к формированию, управлению и оценке доступной среды [Текст] / К.Э. Сафронов // «Экономические науки». – 2012.– № 2. – С. 157 – 163
4. Кузнецов, П.С. Адаптация как функция развития личности [Текст] / П.С. Кузнецов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2015. – 97 с.
5. Распределение населения по возрастным группам [Электронный ресурс] http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demography
6. Üstün, T., Kostanjsek, K., Chatterji, S., & Rehm, J. (2010). Measuring health and disability: Manual for WHO disability assessment schedule WHODAS 2.0. World Health Organization.

7. Tone, R. (2016). Successful aging in community: The role of housing, services, and community integration <<https://www.jstor.org/stable/26556249>>. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 40(4), 67–73.
8. Singer, J. (2012). Disability and the social body <<https://doi.org/10.1057/pmed.2012.15>>. *Postmedieval: A Journal of Medieval Cultural Studies*, 3, 135–141.
9. Абдурахмонова, М. М. (2020). Ижтимоий иш касбий фаолиятининг мактабга йўналтирилган соҳасини ривожланишида жаҳон амалиёти тажрибалари. *Журнал Социальных Исследований*, 3(6).
10. Абдурахмонова, М. М. (2021). ТЕОРИИ МЕЖСЕКТОРАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ К ЗАЩИТЕ ДЕТЕЙ. *Человек. Наука. Социум*, (2), 62-74.
11. Абдурахмонова, М. М. (2021). НЕОБХОДИМОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ РЕШЕНИЙ В ШКОЛЕ. *Человек. Наука. Социум*, (1), 33-46.
12. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). УЗБЕКСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА. *Ученый XXI века*, 62.
13. Абдурахмонова, М. М., & Содикова, Д. Ш. (2020). EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PREPARATION OF QUALIFIED PERSONNEL. *Человек. Наука. Социум*, (2), 8-27.
14. Абдурахмонова, М. М. (2021). МАКТАБЛАРДА САМАРАЛИ ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШ УЧУН ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИНИ ЎРГАНИШ ЗАРУРИЯТИ. *Журнал Социальных Исследований*, (SPECIAL ISSUE 1).
15. Абдурахмонова, М. М., & Орипов, А. (2019). Основные направления и приоритеты научной актуализации информационной парадигмы гражданского общества. *Мировая наука*, (12), 56-59.
16. Абдурахмонова, М. М., & Мирзажонов, Ж. (2020). Роль конституции в построении правового государства и гражданского общества. *Теория и практика современной науки*, (3), 9-11.
17. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). UZBEK MODEL OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT. *Учёный XXI века*, (3-4 (16)), 58-63.
18. Madaliyeva, F., & Abduraxmonova, M. (2021). О ‘ZBEKISTONDA МАКТАВ BITIRUVCHI О ‘QUVCHILARINI KASB-HUNAR BILAN TA’MINLASHDA IJTIMOIIY ISH AMALIYOTI. *Студенческий вестник*, (8-3), 94-95.
19. Abduraxmonova, M., & A'zamova, Z. (2021). О’ZBEKISTONDA PENSIYA TA’MINOTI TIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM JIHATLARI. *Интернаука*, (7-2), 91-93.
20. Sharipova, K., & Abduraxmonova, M. (2021). О ‘ZBEKISTON МАКТАБЛАРИДА МЕХРИБОНЛИК УЙЛАРИ ТАРБИЯЛАНУВЧИСИ БО

- ‘LGAN O ‘QUVCHILAR BILAN IJTIMOIY ISH AMALIYOTI ISTIQBOLLARI. *Студенческий вестник*, (8-3), 82-83.
21. Abdurakhmonova, M., Karimova, G., & Karimova, M. (2021). ROLE OF ETHICAL CULTURE IN PREVENTING VIOLENCE AMONG SPUPILS. *Интернаука*, (11-2), 50-51.
22. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. (2020). Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. *Chief Editor*, (5), 8.
23. Abdurakhmonova, M. M. ugli Mirzayev, MA, Karimov, UU, & Karimova, GY (2021). Information Culture And Ethical Education In The Globalization Century. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 384-388.
24. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. *Chief Editor*.
25. Abdurahmonova, M. (2020). World practical experience of developing a school-oriented sphere of professional activity of social work. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(6), 1181-1186.
26. Turg‘unboyev, A. (2024). JAMOATCHILIK MUHOKAMALARI INSTITUTI TIZIMI, SHAKLLARI VA FAOLIYAT YO‘NALISHLARI. *Miasto Przyszłości*, 45, 271-277.
27. Abduraxmonova, M. M., & Turgunboyev, A. F. (2023). AHOLIGA SIFATLI IJTIMOIY XIZMATLAR KO ‘RSATISHDA JAMOATCHILIK FIKRIGA TAYANISH SAMARADORLIGI. *O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(22), 192-200.
28. Абдурахмонова, М. М., & Турғунбоев, А. Ф. (2022). ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ОМИЛЛАРИ, ШАКЛЛАРИ ВА ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Research Focus*, 1(1), 324-326.
29. Абдурахманова, М. М., & Турғунбоев, А. Ф. (2022). Формирование Рынка Труда Как Фактор Развития Народного Хозяйства. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 3(8), 1-6.
30. Абдурахмонова, М. М., & Турғунбоев, А. Ф. (2022). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ–ЖАМИЯТ ХАЁТИНИНГ БОШ БЎҒИНИ СИФАТИДА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 704-709.

